

EBÜ'İ-KÂSİM-İ TÛSÎ TÛRBESİ

Selçuklu emirlerinden
Ebü'l-Kâsim b. Ali et-Tûsî'nin
Tokat'ta bulunan türbesi.

Üzerinde Dânişmend ve Selçuklu eserlerinin yer aldığı, Tokat'ın en eski cad-desi olarak bilinen Sulusokak'ın yukarı kesimindedir. Kayseri'deki Hacı Kılıç Camii ve Medresesi'nin bânisi, I. Alâeddin Keykubad'ın veziri Ebü'l-Kâsim-î Tûsî tarafından henüz kendisi hayatta iken 631 (1234) yılında yaptırılmıştır. Halk arasında Ali Tûsî Türbesi adıyla anılmakla beraber bu ismin türbede yatan şahsın babasına ait olduğu kitâbeden açıkça anlaşılmaktadır.

Türbe kare planlı olup gövdesi yarı hizadan itibaren sekizgen bir yüksek kubbe kasnağına dönüşmüştür. İç mekânı örten tromplu kubbe, dışarıdan piramit biçimi bir külâhla kapatılmışsa da bugün yıkık olan bu külâhın yerinde kiremit örtülü bir çatı bulunmaktadır. Duvarlar tuğladan örülmüş ve kirli sarı kalın bir sıva ile kaplanmıştır. Ön yüzünde türbenin en dikkat çekici kısmını oluşturan iki pencere mevcuttur. Pencere açıklıkları, zemin hizasından başlayan ve iki mislinden fazla yükseklikte olan birer dikdörtgen nişin alt yarısında yer almakta, üstlerinde de sivri kemerli birer yüksek alınlık bulunmaktadır. İçeri doğru üç seviyeli olan nişlerin üst pervazları ile alınlık kemerleri arasında, kirli sarı zemin üzerine firûze çini mozaikle iki âyet yazılmıştır. Nişlerin diğer kısımları ile alınlıkların içi firûze, lâcivert ve mor çini mozaikle yapılmış birbirini kesen altıgenlerden mürekkep geometrik desenlerle süslenmiştir. Pencere nişlerinin üzerinde, dar bir saçaklıkla korunan ince uzun ve iki satırlı kitâbe yer almaktadır. Türbenin güneydoğu köşesine geç devirlerde, duvar oyulmak suretiyle kemerli ve içbükey nişli kitâbesiz bir çeşme yapılmıştır.

Ebü'l-Kâsim-î
Tûsî Türbesi -
Tokat

BİBLİYOGRAFYA :

A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie*, Paris 1934, II, 101-102; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1973, II, 133; Ersal Yavi, *Tokat*, İstanbul 1986, s. 50.

ARA ALTUN

EBÜ'İ-KÂSİM ez-ZECCÂCÎ

(bk. ZECCÂCÎ).

EBÜ'İ-KÂSİM ez-ZEHRÂVÎ

(bk. ZEHRÂVÎ).

EBÜ'İ-KELÂM ÂZÂD

(أبو الكلام آزاد)

(1888-1958)

Hindistanlı gazeteci -yazar,
ilim ve siyaset adamı.

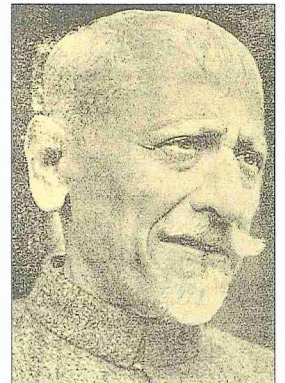
Mekke'de doğdu. Asıl adı Muhyiddin Ahmed'dir. Bâbü Şah zamanında Afganistan'dan Hindistan'a göç eden bir aileye mensup âlim bir zat olan babası Mevlânâ Hayreddin, büyük Hint ayaklanması (1857) sırasında Hindistan'dan ayrılıp Mekke'ye yerleşmişti. Tahsiline burada başlayan Ebü'l-Kelâm Âzâd, ailesiyle birlikte Hindistan'a döndükten sonra (1899) çevredeki en iyi hocalardan değişik ilimler tahsil etti. Yirmi yirmi beş yaşlarında tamamlanabilen medrese tahsilini on altı yaşında tamamladı; daha sonra babasının düzenlediği özel bir grupla birlikte felsefe, matematik ve mantık okudu. Bildiği Arapça, Farsça ve Türkçe'nin yanı sıra Seyyid Ahmed Han'ın modernist eğilimlerinden etkilenecek İngilizce öğrenmeye karar verdi. Kısa süre içinde bu dili de öğrendi. Özellikle tarih ve felsefe üzerinde derinleşmeye çalıştığı bu dönemde şiddetli bir fikrî bunalım geçirdi. Birkaç yıl süren bu bunalım sonunda bütün geleneksel kanaatleri reddederek düşünce sistemini yeni baştan kurmaya karar verdi.

Ebü'l-Kelâm Âzâd'ın bu fikrî değişimi yaşadığı yıllarda Hindistan siyasî çalkantılar içerisinde bulunuyordu. Hindistan genel valisi Lord Curson'un Bengal'i iki bölgeye ayıran idarî uygulaması (1905) özellikle Hindûlar arasında büyük bir tepkiyle karşılanmıştı. Âzâd bu gelişmeler üzerine Hint ihtilâlcileriyle temasa geçerek siyasetle ilgilenmeye başladı ve Hindistan'ın bağımsızlığı için çalışan gizli örgütlere girdi. 1904'te daha on altı yaşında iken *Lisânü's-şıdk* adlı bir gazete çıkardı. Bu sıralarda Şiblî en-Nu-

mânî'nin dikkatini çekti. Onun reisi olduğu Nedvetü'l-ulemâ'nın yayın organı *en-Nedve*'nin editörlüğünü yaptı (1905-1906). Daha sonra Amritsar'a giderek Mevlânâ Muhammed İnşâullah'ın gazetesini *el-Vekîl*'in editörlüğünü üstlendi ve bu gazetede özellikle Osmanlıları savunan yazılar yazdı. 1908'de Irak, Mısır, Suriye, Anadolu ve Fransa'yı içine alan bir seyahate çıktı. Buralarda tanıştığı Arap ve Türk aydınları ile görüş alışverişinde bulundu. Bilhassa Mısır ve Türkiye'de Jön Türk hareketinin önde gelen bazı üyeleriyle dostluk kurdu ve onlarla ilgisini uzun süre devam ettirdi. Âzâd hâtıratında, bu seyahatin siyasî görüşleri üzerinde derin etkiler yaptığını ve artık Hindistan müslümanlarının ülkenin bağımsızlığı için çalışacak yeni bir siyasî hareket başlatmalarının gerekliliğine daha çok inandığını söyler (*India Wins Freedom*, s. 7, 8).

Âzâd Haziran 1912 tarihinde, bağımsızlık yolunda yapılacak ilk işin kamuoyu oluşturmak olduğu düşüncesiyle haftalık *el-Hilâl*, adlı bir gazete çıkarmaya başladı. *el-Hilâl* bir yandan İslâm'ın aslı kaynaklarına dayanan ihtiyacıyla savunurken öte yandan da panislâmizmin en etkili seslerinden biri oldu. Özellikle Balkan Savaşı sırasında (1912-1913) sürekli olarak Osmanlıları destekledi ve Osmanlı Devleti'ne yardım için çeşitli faaliyetler düzenledi. *el-Hilâl*'in kısa zamanda büyük ilgi görmesi ve halk üzerinde etkili olması İngiliz-Hindistan hükümetini endişelendirdi. 1915'te kapatılan *el-Hilâl*'in yerine aynı yılın Kasım ayında *el-Belâğ* adlı yeni bir gazete yayımlamaya başladı. I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda Ebü'l-Kelâm Âzâd'ın siyasî faaliyetlerini durdurmak isteyen hükümet onu önce sürgüne gönderdi, daha sonra da tutukladı.

1 Ocak 1920'ye kadar hapiste kalan Ebü'l-Kelâm serbest kalır kalmaz Hin-

Ebü'l-Kelâm
Âzâd

distan hilâfet hareketine katılarak Bengal Bölgesi Hilâfet Kongresi'nin başkanı ve hilâfet hareketinin en önemli nazariyecisi oldu. Gandhi ile birlikte başlatılan pasif direniş eylemleri sebebiyle tekrar tutuklandı (Aralık 1921) ve iki yıl hapse mahkûm edildi. Yargılanması sırasında yaptığı, kendisine büyük bir saygınlık kazandıran savunma Hindistan siyasî literatürünün en önemli örneklerinden biridir. Ömer Rıza Doğrul tarafından *Hindistan'da İstiklâl Mücadeleleri* (İstanbul 1340h./1342r.) adıyla Türkçe'ye çevrilen bu savunma, daha sonra kısmen sadeleştirilerek değişik adlarla (*Hindistan'da İstiklâl Mücadelesi*, İstanbul 1964; *Ölümsüz Müdafaa*, İstanbul 1970; *Hindistan'da İngiliz Zulmüne Karşı Savunma*, İstanbul 1982) yayımlanmış, ayrıca Abdürrezzâk el-Melîhî tarafından *Şevretü'l-Hindî's-siyâsiyye* adıyla Arapça'ya çevrilmiştir (Kahire 1341).

Hindistan'ın bağımsızlığı için müslümanlarla Hindûlar'ın İngilizler'e karşı birlikte mücadele vermeleri gerektiğini savunan Ebü'l-Kelâm Âzâd, 1923 yılında Hindistan Kongre Partisi'nin başkanı oldu. 1940'ta ikinci defa partinin başkanlığına seçildi ve 1946'ya kadar bu görevde kaldı. Ancak bu sürenin üç yılı (1942-1945) yine hapisanede geçti. 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığına giden yolda Kongre Partisi adına İngilizler'le yapılan birçok müzakereye katıldı. Hindistan'ın bölünmesine şiddetle karşı çıkan Âzâd, ayrı bir Pakistan devleti kurulması fikrini müslümanların Hindistan'ın tamamından vazgeçmesi olarak görüyordu. Âzâd, 1947'de kurulan ilk bağımsız Hindistan hükûmetinde Eğitim bakanı oldu ve ölümüne kadar (22 Şubat 1958) bu görevde kaldı. Mezarı Yeni Delhi'dedir.

Ebü'l-Kelâm Âzâd, panislâmist fikirleri ve Hindistan'ın bağımsızlığı için verdiği mücadele ile son dönem İslâm ve Hindistan tarihinin en önemli simaları arasında yer alır. Kullandığı "Âzâd" lakabı, onun düşünce planında ulaştığı merhaleyi ifade etmesinin yanı sıra mazlum milletlerin hürriyet mücadelelerine bakışını da yansıtmaktadır. Osmanlı Devleti'ni ve hilâfetini cesaretle destekleyen Âzâd, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu da hararetle alkışlayanların arasında yer aldı. Hilâfetin ilga edilmesini, 1922'den beri Türkiye'de görülen iki başlılığın sona ermesi olarak değerlendirir. Ona göre halifenin siyasî ve dinî otoritesi bir bütündür ve hristiyan dünya-sındaki papalığa benzemez. Hilâfet bir

vekâlettir ve bu vekâleti mutlaka bir insanın temsil etmesi gerekmez. En güçlü müslüman devlet tabii olarak hilâfeti de üstlenmiş demektir. Dolayısıyla hilâfet hâlâ Türk devletinin uhdesindedir. Hilâfeti ilga kararı ise sadece bir hânedandan bu vekâletin alınmasıdır. Âzâd buna bağlı olarak Türkiye Cumhuriyeti devlet başkanlarının halife olarak kabul edilmesini de teklif etmiştir. Bağımsız Hindistan Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine çalışmış ve ilk Hindistan-Türkiye kültür anlaşmasına Hindistan hükûmeti adına imza koymuştur.

Eserleri. 1. *Tercümânü'l-Kur'ân*. Kur'ân-ı Kerîm'in Nûr sûresine kadar Urduca tercüme ve tefsirini ihtiva eder (I-II, Lahor-Delhi 1931-1936, 1945). Eserin Fâtîha sûresiyle ilgili bölümünü Orhan Bekim Türkçe'ye çevirmiştir (*Fâtîha Tefsiri*, İstanbul 1984). Seyyid Abdüllatif tarafından İngilizce'ye tercüme edilen eserin (I-II, Bombay 1962-1967, III, Haydarâbâd 1978) özet halinde yapılmış İngilizce tercümeleri de vardır (Ashfaq Husain, *The Quintessence of Islam*, Bombay 1960; Syed Abdüllatif, *Basic Concepts of the Qur'an*, Hyderabad 1958). Ebü'l-Kelâm Âzâd, "el-Beyân fî makâsîd-i Kur'ân" adıyla geniş bir tefsir daha yazmak istemişse de bunu gerçekleştirememiştir. 2. *Gubâr-ı Hâfır*. 1942-1945 yıllarında tutuklu iken kaleme aldığı hatıralarıyla dostlarına yazdığı Urduca yirmi dört mektubu ihtiva eder (New Delhi 1967). 3. *Mes'ele-i Hilâfet aur Cezîretü'l-Arab* (Kalkûta 1920; tıpkıbasımı Delhi 1961). Hindistan hilâfet hareketinin teorik temeli olma niteliğini taşıyan bu eserinde müellif hilâfet müessesesinin bir tarihçesini verir; mevcut şartlar içerisinde Osmanlı halifesinin desteklenmesini ve onun siyasî ve dinî otoritesine karşı yapılacak bütün müdahalelere müslümanların karşı çıkmaları gerektiğini savunur. Urduca olan eser Mirza Abdülkâdir Beg tarafından *Khilafat and Jaziratul Arab* adıyla İngilizce'ye tercüme edilmiştir (Bombay 1920). 4. *India Wins Freedom* (Bombay 1959). Hindistan'ın bağımsızlığıyla ilgili hatıralarını ihtiva eden bu eseri Hümâ-yun Kebîr'e dikte etmiştir. Kitabın, o tarihlerde henüz hayatta olan kişilerle ilgili olduğu için Âzâd'ın ölümünden otuz yıl sonra yayımlanmasını istediği bölümünü de ihtiva eden ikinci baskısı 1988'de yapılmıştır (New Delhi). 5. *Âzâd ki Kahani Hud Âzâd ki Zebânî*. Âzâd'ın Urduca biyografisidir. Kendisinin dikte et-

tiği eseri Abdürrezzâk Melihâbâdî kaleme almıştır (Kalkûta 1959; Delhi 1965). 6. *Destân-ı Kerbelâ* (Karaçi 1956). Bu risâle Abdullah Gürel tarafından Türkçe'ye çevrilerek Hz. Hüseyin: *Bir Uyanı Bir Sembol* (İstanbul 1982, 1984, 1985) adlı kitabın içinde yayımlanmıştır (s. 29-60).

Ebü'l-Kelâm Âzâd'ın diğer bazı eserleri de şunlardır: *Aşhâb-ı Kehf* (Delhi, ts.), *Âzâd ke Efsâne* (Delhi, ts.), *Âzîm Şahsiyyât* (Lahor, ts.), *el-Birûnî aur Coğ-râfiye-i Âlem* (New Delhi 1980), *ed-Dîn ve's-siyâse* (Bijnor, ts.), *el-Harb fi'l-Kur'ân* (Lahor 1922), *Hazret-i Yûsuf* (Delhi, ts.), *Îlân-ı Haq* (Kalkûta 1319), *Câmi'u's-şevâhid fî duhûlî gayri'l-müslim fi'l-mesâcid* (Delhi 1960), *Ma-kâm-ı Cemâleddîn el-Efgânî* (1948), *Zülkarneyn* (Lahor, ts.), *Resûl-i Rahmet: Sîret-i Tayyibe* (2. baskı, Lahor 1981). Müellifin ayrıca birçoğu çeşitli dillere tercüme edilmiş dinî, siyasî ve tarihî konularla ilgili 100'e yakın risâle ve makalesi bulunmaktadır (eserlerinin bir listesi için bk. *DMBİ*, I, 314).

BİBLİYOGRAFYA :

Abul Kalam Azad, *India Wins Freedom*, New Delhi 1988; M. Desai, *Maulana Abul Kalam Azad*, Agra 1946; Humayun Kabir, *Maulana Abul Kalam Azad*, Bombay 1959; Abid Raza Bedar, *Mevlana Ebul Kalam Azad*, Râmpûr 1968; *Muslim Self-Statement in India and Pakistan 1857-1968* (nşr. Aziz Ahmed v.dğr.), Wiesbaden 1970, s. 16-17; Abdülhay el-Hasenî, *Nûzhetü'l-havâfir*, VIII, 15-21; Enver el-Cündî, *Terâcimü'l-â'lâmî'l-mu'âşirin fi'l-âlemi'l-İslâmî*, Kahire 1970, s. 21-25; P. Hardy, *Partners in Freedom and True Muslims*, Lund 1971, s. 20-30; Abdülmün'im en-Nemr, *Ebü'l-Kelâm Âzâd*, Kahire 1973, I-II; Mushirul Haq, "Maulana Abul Kalam Azad: A Revolutionary Alim", *Maulana Azad 18th Death Anniversary*, Lucknow 1976; Mohammad Habib, "The Revolutionary Maulana", *Muslims and India's Freedom Movement* (ed. B. K.-S. Akluvalia), New Delhi 1985, s. 69-101; Rahat Nabi Khan, "Courants modernes de la pensée islamique dans le sous-continent indo-pakistanaïs", *L'Islam la philosophie et les sciences*, Paris 1986, s. 104-128; Azmi Özcan, *Pan-İslamizm*, İstanbul 1992, s. 186, 207, 224, 232, 236, 243; *el-Hilâl*, Kalkûta 1912-14, muhtelif sayılar; J. M. S. Bajjon, "A Modern Urdu Tafsir", *WI*, II/2 (1953), s. 95-107; Hafeez Malik, "Abul Kalam Azad's Theory of Nationalism", *MW*, LIII/1 (1963), s. 33-40; Bashir A. Dabla, "Muslim Political Thought in the Colonial India: A Comparative Study of Sir Syed Ahmed Khan Maulana Abul Kalam Azad", *Islam And Modern Age*, XVIII/2-3, New Delhi 1987, s. 133-153; Gulâm Resûl Mihr, "Âzâd", *UDMİ*, I, 99-104; Hâdî Âlimzâde, "Âzâd Ebü'l-Kelâm", *DMBİ*, I, 306-315; I. Henderson Douglas, *Abul Kalam Azad, An Intellectual and Religious Biography*, Delhi 1989.

